

groc', 'caparrós', que sembla ser alteració del gr. *χάλακρονος* 'caparrós'. □ 1.ª doc.: Lab. 1839.

El mot àrab (que en altres fonts apareix en la forma *qalqaḍar*) ja s'havia transmès a científics europeus en el S. XII, en particular Gherardo da Cremona († 1187), *Isis* XII, 44, com a residu de la calcinació del sulfat de ferro i vidriol groc; altrament vegeu DCEC.

COLDRE, ant. 'conrear, cultivar', 'retre culte', del ll. CÖLĒRE id. □ 1.ª doc.: S. XIII.

En la literatura antiga es troba generalment en el sentit de 'adorar, retre culte': «lo Sol ni la luna ni les altres creatures, les quals *colen* los ydolàtrichs», Llull (*Blanq.*, NCl. II, 173.4), en el qual el mot apareix sovint (també *Blanq.* I, 210.24); «¿com pot ésser que --- los apòstols --- foren e són, après lur mort, tan honrats, *colts* e celebrats?», id. (*Merav.* I, 131); «con él volgés ésser *colt* ayxí con a Déus ---», «los gentils --- folia cuydaren ésser si colien Déu crucifigat», *VidesR.* (f° 201v1, n. 5, 4r1, etc.); veg. encara Eiximenis, *Dones* cap. 271 (A, f° 188r1, citat ací en ARRENCAR), etc. Com sigui que «*colre* és fer festa en la qual sia fet remembrament de Déu e de oració e de les obres que hom ha fetes en la setmana», Llull (*Doctr. Pu.*, p. 41), el mot passava especialment al sentit de 'celebrar una festa': «tota serventa que *colga* les festes, si s'aferma <'lloga'> a àn, deu servir l'àn, et un mes altra, per benedictions», *Cost. de Tortosa* (Ol.), p. 69; «yo us preïch que l dia del digmenge sia *colt* per la gent», StVicentF (*Quar.*, 134.171).

Tanmateix el sentit primitiu llatí de 'conrear, cultivar' (el mot pertany a l'arrel indoeur. *q^uEL-* 'girar, tombar', la del gr. *πέλος, πέλομαι, κύκλος*, etc., cf. *πολεύω* 'jo giro o remeno els terrassos') es conservava també en català antic, encara que naturalment no surti tan sovint en la nostra literatura clàssica: «--- perquè puguen fer cortals e *colre* terres ---» lleigeixo en el Cartoral de Vilafranca de Conflent (f° 4r^o, que és de 1324, si bé en una partida de lletra posterior, S. xv?⁷).

Avui no és que sigui «paraula de poc ús en el llenguatge parlat» (*AlcM*), car en tots els centres de la llengua és ben morta des de fa segles. A penes en quedava alguna supervivència, a princ. del nostre segle, en alguna comarca extrema, en el sentit de 'cuidar un mal, pendre'n cura': «si tenim mal de coll hem de *coldre-ho* (*kóldreu*)» he oït a gent d'edat de la vall de Camprodon (1935), i no a la vila sinó a Vilafranca i només una vegada. Amb aquest sentit el mot encara s'usa o usava a diverses comarques del Nord-est (allí, i a Osona i Empordà segons *AlcM*), però confós recentment pel poble amb el verb *colrar* (d'altre sentit i origen, i sense arrels semàntiques i etimològiques en aquest, mal que ho volgués Spitzer, *BDC* XIX, 257) amb aplicació especial als encostipats o cadarns; si s'adonà Barnils de l'origen veritable (*BDC* II, 9) és segurament perquè en la seva vila de Centelles encara devia haver-ho sentit dir a algun vell en la forma correcta *colre*. També AMAlcover ho usava

en to popular, per a 'celebrar (una festa)', en el seu mallorquí rústic («no anomenes cap festa que sia *colta?*», *Contarelles*, 468).

DERIV.: *Colement* (o *coliment*). *Colend*, -da. *Colent*. En l'ús comú n'hi ha un bon nombre, de transmissió erudita. *Culte* adj., pres de l'antic participi *cultus*, -a, -um (del verb *colere*), de primer en la forma llatinitzant *culto*, -ta [1803, Belv., Lab.]; també el substantiu *culte* [*culto*, 1695, Lacav.], del ll. *cultus*, -tūs, id., alguna vegada es provà una catalanització *cult*- [1695, DAg.], que no era viable per motius obvis (sobretot en el Princ., i pertot); *cultural*; *cultisme*; *inculte*, *incultura*; *culterà*, pres del cast. *culterano* (per a la formació del qual, veg. DCEC I, 980b1-8), *culturanisme*; cpts. *culti-parlant*, -lar, -parlista. *Cultura* [1695, Lacav. «c. o cultivament; art o obra de cultivar la terra»], pres del ll. *cūltūra* 'conreu', 'agricultura', 'cultivació de l'esperit'; en el sentit d'acció de cultivar una entitat espiritual: «encara que la nostra <llengua> molts anys ha qu'està arrimada --- s'à fet polida, per a qui entén lo que és *cultura* de una llengua ---», 1736, Carles Ros, *AdagesR*, p. 34; *cultural* [no Lab. 1839], calcat de l'al. *kulturell*; *culturat*; *cultor*.

Cultivar [1575 «percurar o cultivar la terra: colere», OPou, *TbPu.*, 82] és modificació (per influència erudita) de l'antic derivat popular *coltivar*, que trobem ja en algun doc. medieval: «qui haja herms, *cotius*, guarrigues e vines no *coltivades*, en lo vinyer de Vernet», doc. ross. de 1383 (*InoLC*, s. v. *herm*), verb del qual resta alguna romanalla, més o menys alterada en parlars locals: deformat en *cautivar* a Tort. (Vergés P., *Espurnes* v, 27) en *caitivar* en algun poble del Baix Segre (La Granja d'Escarp, 1935); hi degué haver alhora influència de l'it. *coltivare* [Dante] i del fr. ant. *coutiver* [S. XII], que es formaren sobretot a base del fr. ant. *couti* [fi S. XII] adjectiu aplicat a les terres conreades, i els seus congèneres romànics, entre ells gc. i lld. *coutiu*.

També existí en cat., en la forma hereditària, *coltiu*, -iva [1341]: «dins terres laurades *coltives*, o altres terres», doc. de Tortosa (*BABL* XI, 420), un altre d'allà, de 1344 (cit. s. v. *gosar*), ib., XII, 56; per assegurar l'anàlisi com a adj., cf. «era l rovell de l'ou de les terres *cultives* del pla, y's reservava cada any per a la clausura de les segues», Mrn. Vayreda (*Sang Nova* III, v, 186), «Planrodon és un raconet que és *kultiu*», Ribes de Freser ('que no hi pasturen ni el dallen', 1935). En l'evolució semàntica del terme (que sovint es redueix fonèticament a *kutiu*) fou decisiva la distinció entre terres que es dallen i terres que es llauren; i en els Pirineus, on aquelles abunden més que aquestes i on molts conreus són ben magres i s'abandonen cada cop més, aquest adjectiu s'ha fixat amb el sentit de 'susceptible de conreu, però no usat com a farratge ni paixiu': «el Prat de la Barba ara el deixem *kutiu*» o sigui 'sense dallar', Fontpedrosa (1959);¹ oblidat ja que això volia dir 'camp que es destina a conreu' quedà el matís de 'no dallat ni pasturat' = 'mig erm, no aprofitat', que és el que cada dia ha anat